

թող իշխանին, և յիմարաբար քեզ չհորցնես: քեցդ չթողնես, և ի դուր հոգիդ չհորցնես:

Եւ ինչ գուրս եկաւ. դէհ, այժմ նստիր ու միշտ դու ողբայ, ինչ որ յետ բերել չես կարող արդէն:

Բայց ումն ես ասում. Դէ, հիմի նստիր ու սե ըսխադ լաց, որ էլ իսկի դառնալու չէ:

Ա. Մ.

ԱՆԱՍՆԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԹՈՒԹԻՒՆ.

ՄԵԾ ԵՂՋԻՐԱԻՈՐ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԸ

Ծնունդ.— Կովի յղութիւնը տեւում է սովորաբար 240—321 օր, մեծաւ մասամբ 285 օր, այսինքն 9 ամիս 15 օրից աւելի: Յղացած երինջի կամ կովի ստինքը յղութեան երկրորդ կէսից յետոյ, երբ սովորաբար հորթը սկսում է շարժուել արդանդում, սկսում է զարգանալ: Յղի կովին պէտք է շատ լաւ և զգուշութեամբ խնամել, նորան պէտք է հեռու պահել ամէն տեսակ հարուածներից, խփելուց, չպէտք է վաղեցնել, աշխատեցնել: Լաւ կլինի յղի կովերին պահել առանձին ախոռներում, որտեղ ներս ու գուրս անելը պէտք է շատ զգուշութեամբ կատարուի՝ միաժամանակ միեւնոյն գոնից երկու անասուն (մէկը յղի) չպէտք է անցկենան: Հովիւը պարտաւոր է ուշք դարձնել, որ նախրի մէջ յղի կովերը չկուռեն և եղջիւրներով կամ ոտներով իրար չհարուածեն: Լաւ կլինի դարնանը, երբ սովորաբար նախրի մէջ շատ կովեր են յղի լինում, հովիւներին թիւը աւելացնել: Խիստ ծանրացած յղի կովերի համար վտանգաւոր է, երբ ստամոքսը արագութեամբ սառչում է, որովհետեւ կարող են վիժել. ուստի պէտք է զգուշանալ այդպիսիներին ձմեռը շատ սառն ջուր խմացնելուց, մանաւանդ գուրսը և շատ սառն կամ եղեամով ծածկուած կեր ուտացնելուց:

Օրպակաս ծնունդը և վիժումը երբեմն տեղի է ունենում ժամանակից 3—5 շաբաթ առաջ. այդպիսի հորթը դեռ կարող է ապրել, բայց սովորաբար կովերի վիժումը տեղի է ունենում յղութեան 5—7 ամիսներում: Վիժումը լինում է անհատական և տարափոխիկ: Անհատական վիժմունքի պատճառները, ինչպէս վերէն յիշեցինք, անդգոյշ հարուածելն, չափազանց կեր դործ ածելն և մի քանի ներքին հիւանդութիւններն են: Եթէ վիժումը պատահական բնաւորութիւն ունի, այդ ոչինչ, թէպէտ մի անգամ վիժող կովը ընդունակ է դառնում ուրիշ անգամ ևս նոյնը կրկնելու: Տարափոխիկ կամ փոփոխական վիժմունքի պատճառը վարակիչ մի նիւթ է, որից ազատ պահելու համար անհրաժեշտ է անմիջապէս բոլոր դեռ չվիժող անասուններին մի նոր բնակարան տեղափոխել, նոր մշակ վարձել և թէ բնակարանը, թէ կենդանիներին պէտք է լաւ ախտահանել կարբօլի թթուի 20/0 լուծուածքով: Աւելի օգտակար է ախտահանել ախոռի թէ պատերը, թէ յատակը, թէ առաստաղը և թէ այնտեղ գտնուող բոլոր իրերը՝ նախ կալաքարով (щелокъ) և ապա սուլեմի (судема) կամ կարբօլի թթուի լուծուածքով:

Յղի կովերին պէտք է լաւ և առատ կերակրել, երբէք չկերցնել մգլոտած, փչացած խոտ, փչացած կամ սառած արմատապտուղ, հում կարտոֆիլ, վերան եղեամն իջած կանաչ խոտ և այլն: Քանի որ կովը զգալի կերպով չէ պահասեցնում իւր կաթը, կերի $\frac{1}{3}$ կամ $\frac{1}{2}$ մասը պէտք է լաւ խոտ լինի, վերան աւելացրած զօրեղ կեր (թեփ, կոպտոն և այլն) և արմատապտուղ:

Սովորաբար յղի կովերի կթելը կարելի է շարունակել մինչև ծնելուց 4—6 շաբաթ առաջ: Քանի որ կաթը պահասում է, զօրեղ կերի, երբեմն նոյն խիւ արմատապտղի քանակն ևս պէտք է պահասեցնել: Ծնելուց առաջ կովի կերի մեծ մասը և կամ ամբողջ կերը պէտք է բաղկացած լինի լաւ խոտից: Ծնելու մօտ օրերին կովերին առատ կերպով զօրեղ կեր տալով՝ գերացնելը վնասակար է, որովհետև ծնելուց յետոյ ստինքի բորբոքում կարող է յառաջանալ:

Ծնելու մօտ օրերին կովը կարելի է թողնել միւս կենդանիների մօտ ընդհանուր ախոռում, եթէ միայն ախոռը բաւական տաք է և միւս անասունները կապուած և ազատ ու արձակ տեղաւորուած են. հակառակ դէպքում պէտք է պահել առանձին ախոռում կամ մի ուրիշ յարմարաւոր բնակարանում:

Ծնելուց յետոյ պէտք է կովերի մարմինը տրորել մահուղի կտորով կամ մի փունջ ծղոտով և յետոյ տալ ալիւրից կամ թե-

փիլիպպոսաւորացի լատին, միայն պէտք է աշխատել տաքացնող կեր չտալ, որից հորթը կարող է փորկապուծիւն ստանալ: Չափազանց օգտակար է ճանաչուած այսպիսի ժամանակ լաւ արօտատեղի հանելը. կերը երբէք չպէտք է շուտ շուտ փոխել, այդ շատ վնասակար է:

Հորթերին խնամելը.—Ծնելուց անմիջապէս յետոյ հորթի դուռնը պէտք է մաքրել և մի քանի ժամ թողնել մօր մօտ, որ լիզելով չորացնէ իւր հորթուկին: Եթէ մայրը չկամենայ լիզել և չորացնել, պէտք է նորան ստիպմամբ անել տալ. սորա համար հորթի վերայ հարկաւոր է ցանել ալիւր, թեյի և կամ քիչ աղ. աղը շատ չպէտք է լինի, ապա թէ ոչ կսառեցնէ հորթի մարմինը և նա կարող է մրսել: Եթէ այս բոլոր յիշուած միջոցները չօգնեն և մայրը չը մօտենայ իւր ձագին, մ'նու՛մ է որ տէրն ինքը մորթու վերայ ալիւր, թեյի կամ աղ ցանէ և շորի կտորով կամ չոր ծղոտով շփէ ու չորացնէ և յետոյ մի տաք բնակարան՝ հորթանոց կամ խրճիթ, տանէ և դնէ յարգից պատրաստած փափուկ անկողնի վերայ: Հորթերին կաթով կերակրելու երկու եղանակ կայ. ա) բնական, երբ հորթը ուղղակի ծծում է մօրը. այս դէպքում կամ ամբողջ ժամանակը պէտք է մօր մօտ լինի և կամ՝ պահելով մի առանձին բնակարանում, օրական 3—4 անգամ մօտը թողնուի. բ) արհեստական, երբ ծնելուց յետոյ անմիջապէս հեռացնում են մօրից և միայն սկզբի օրերում կերակրում են մի առանձին գործիւնով, որ ունենում է գուտտապերչից պտուկ: Այժմ շատ տեղերում այդպէս առանձնացած են պահում հորթերին մինչև մեծանալը: Առանձնացնելու պատճառն այն է, որ եթէ հորթերին անարգել մայրերի տակ թողնենք մինչև վերջը ծծելու նրանց կաթը, այդ կարող է վնասել նոցա մարմնի ապագայ զարգացմանը: Սակաւ կաթ ունեցող կովերի հորթերը քաղցած կմնան, ընդհակառակը կաթնառատ կովերին՝ չափից աւելի կաթ ծծելով, կսկսեն շատ գիրանալ և հեշտութեամբ ստամոքսի խանգարումն կստանան:

Ծնելուց մի քանի ժամ յետոյ միայն, երբ նորածին հորթը ոտքի է կանգնում, պէտք է խմացնել անպատճառ մօր առաջին կաթից (գալից) և ապա այդպէս 8—10 օր շարունակ պէտք է տալ միմիայն մօր կաթը, սկզբներում մասնաւոր խնամքով և ապա այդ նպատակով պատրաստած առանձին ամանից (шайка): Շատ տեղերում մօր կաթը գործ են ածում եփած: Իսկապէս երբէք չպէտք է զրկել հորթին մօր սկզբնական կաթից՝ գալից, որովհետև այդ կաթը շատ օգտակար է և մաքրում, կանոնա-

ւորում է հորթի ստամոքսը: Միայն կարևոր է առաջին ծնի կողերի մօտ թողնել իւրեանց հորթերին. այդպիսի կողերը սովորաբար սահաւ կաթ են տալիս. նոցա ծծելը նպաստում է կաթի արտադրութեւուն: 3—4 ժամից յետոյ հորթը քաղց կզգայ և կսկսի մայր կանչել: Սկզբներում մշտապէս իւրեանց մօր կուրծք ծծելով, հորթերն այդպիսով զարգացնում են նորաստինքը: Ոմանք նոյն իսկ այս դէպքում մօր ծծեցնելն ուղղակի անօգուտ կամ վնասակար են համարում, և դերադասում են վերև յիշած արհեստական եղանակով սնուցանելը: Այդ եղանակով հորթեր մեծացնելու պահասութիւնն այն է, որ դժուար կլինի հորթի համար նշանակել կաթի մի այնպիսի չափ, ինչպիսին այդ պահանջում է նորա մարմնի զարգացումը: Լաւ կաթնոտ կովը սկզբներում այնքան կաթ է տալիս, որ նոյն իսկ 2—3 հորթի կարող է բաւականութիւն տալ: Եթէ թողնենք հորթին կովի մօտ մի որոշ ժամանակ, դժուար կլինի հաւատալ, թէ նա իւր չափն ստացաւ, որովհետև հորթն ամէն անգամ մի և նոյն եռանդով չի ծծի մօր կաթը, և բացի դրանից առաջին անգամ ծծած կաթը աւելի ջրալի է լինում: Այս եղանակով հորթերին կերակրելու մի անյարմարութիւնն էլ այն է, որ շատ հոգս և խնամք է պահանջում: Եթէ նախ կթենք կովի կաթի մի մասը (ինչպէս այդ անում են շատ տեղերում), իսկ մնացածը թողնենք հորթին ծծելու, կարող է փորլուծութիւն յառաջանալ, որովհետև մնացած կաթը չափազանց իւղոտ է լինում. ապա այն կովը, որի մօտ ժամանակ առ ժամանակ թողնում են հորթը, երբեմն խիստ յամառութեամբ պահում է կաթը և ոչ մի կերպ՝ ոչ շփելով, ոչ փայփայելով և ոչ սեղմումներով և այլ միջոցներով հնարաւոր է լինում կաթ ստանալ. այսպիսի դէպքում տանտիկիներ ստիպուած է միաժամանակ և՛ կթել, և՛ հորթին ծծեցնել. իսկ այդ շատ անյարմար է, որովհետև ամէն ժամանակ դժուար է կովիկիթը պաշտպանել հորթի յարձակմունքներից, կաթը կկեղտոտուի, կթողը անհանգիստ կլինի և շատ դժուարութեամբ կկարողանայ միանգամից երկու խաչմերուկ ընկած պտուկներից կթել: Բայց իսկապէս ուղղակի մօրից ծծելն ևս ունի իւր առաւելութիւնները. հորթը ստանում է չափազանց մաքուր և ընական տաքութեամբ կաթ. հէնց սորանով էլ բացատրւում է այն հանդամանքը, որ մօրը ծծող հորթերի մէջ մահուան դէպքեր աւելի սահաւ են տեղի ունենում, քան միւսների մէջ: Աւելի զգալի է այդ բանը ծծելու առաջին երեք օրերում, որի պատճառով շատ կովատէրեր, թէպէտ հորթին չեն թոյլ տալիս մշտապէս ծծելու մօրը, բայց

այս սկզբի օրերի համար բացառութիւն են անուամբ: Այնուամենայնիւ փորձերը ցոյց են տուել, որ մօրեց հեռու խնամուած հորթերը կարող են շատ լաւ ապագայ խոտանալ, եթէ արթուն հսկող լինի կաթի մաքրութեան, տաքութեան, խնամելու կանոնաւորութեան վերայ:

Սկզբներում չպէտք է արհեստական կաթնամաններ (ПОИЛЬНИКИ) գործածել, որովհետեւ այդպիսի ամանների պտուկները հեշտութեամբ են կեղտոտուում և պատճառ դառնում փորլուծութեան և շատ տարափոխիկ հիւանդութիւնների: Առաջին անգամ աւելի յարմար և օգտակար է սովորեցնել հորթին կաթ ծծելու մասին վրայից, թեքելով հորթի գլուխը դէպի կաթով լի ամանը: Դորա համար ձեռքի միջին մատը պէտք է դնել հորթի բերանը. նա կսկսէ ծծել և ծծելիս ներս կքաշէ նաեւ կաթը. այդ ժամանակ մատը պէտք է քիչ դուրս քաշել և այդպիսով աստիճանաբար սովորեցնել հորթին կաթ լսմելու ուղղակի ամանից: Մինչև առաջին շաբաթուայ վերջը պէտք է աշխատել սովորեցնելու, որ հորթը առանց մէկի օգնութեան ամանից կաթ լսմէ, դուրս քաշելով բերանից ժամանակ առ ժամանակ մատը և դունչը բռնելով կաթի մէջ*: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ տէրը ամբողջ ժամանակը առանձին ուշք պէտք է դարձնէ մաքրութեան վերայ. ամանը պէտք է լաւ լուացած լինի, վառ չի լինի, եթէ ժամանակ առ ժամանակ ձեռները, կովի կուրծքը լուացուին կրօջրով: Հորթին տուած կաթը բացի մաքուր լինելուց պէտք է ունենայ այնքան տաքութիւն, որքան տաքութիւն ունենում է մօր ստինքի կաթը, այն է՝ 25—26°: Այս նպատակին հասնելու համար երբեք խորհուրդ չեն տալիս կաթի վերայ տաք ջուր աւելացնել, որովհետեւ աւելորդ ջրի քանակութիւնը թուլացնում է հորթի մարմնի կազմուածքը և անընդունակ դարձնում կռուելու հիւանդութիւնների դէմ. մարսողութիւնն էլ նուազում է:

Որովհետեւ նորածինների ստամոքսը փոքր է լինում և թոյլ, դորա համար առաջին շաբաթուայ ընթացքում պէտք է շուտ շուտ կերակրել՝ օրական 5—7 անգամ, ապա միւս շաբաթներում աստիճանաբար նուազեցնելով հասցնել մինչև 3 ան-

* Հորթերին կարով կերակրելու համար հնարել են զանազան գործիքներ: Դոցանից մէկը, օրինակ պ. Իսսովի հնարածը (Դինսլակեն Բադաբում) կովի սինի մի պատկէն է գրեթէ: Նա ներկայացնում է կարով լի մի աման. ուր վերջանում է զուսպալեչից պատշաճաժ պտուկներով: Կարն այդ պտուկներից հոսում է միայն այն ժամանակ, երբ հորթը սկսում է ծծել: Այդ գործիքի գինը 7 ռաբլի է: Կարելի է բերել տալ „Работник“ քնկերութեան միջոցով:

գամի: Երկրորդ, երրորդ և այլ շաբաթներում օրական այնքան անգամ պէտք է կաթ տալ, քանի անգամ որ կթում են կովերին: Բայց նայած հանգամանքներին կարելի է նաև շեղուել այս կանոնից. այսպէս, օրինակ, կարիք չկայ անպայման ամէն անգամ խմացնել հորթերին այն քանակութեամբ կաթ, որքան որոշուած է. եթէ հորթը ինչ ինչ պատճառներից ստիպուած ախորժակ չունի և անկարող է որոշուած չափով կաթ խմել, չպէտք է ստիպել, հակառակ դէպքում կարող է մարսողութիւնը խանգարուել: Հորթերի փորլուծութիւնը այնքան վնասակար է նոցա կեանքի զարգացման համար, որ ասպաղայում դժուար կլինի այլ ևս ուղղել: Փորձերից երևացել է, որ մի քանի անգամ փորլուծութեան ենթակայ եղած հորթերից յառաջանում են համեմատաբար մանր անասուններ:

Եթէ հորթը սնուում է հեռու մօրից, պէտք է ուշադրութիւն դարձնել ամէն անգամ տրուելիք կաթի քանակութեան վերայ: Փորձը ցոյց է տուել, որ առաջին շաբաթուայ մէջ պէտք է այնքան կաթ տալ, որքան ծանրութիւն կունենայ նորա մարմինը նոր ծնուած ժամանակ: Այսպէս, օրինակ, առաջին անգամ պէտք է տալ միայն $1\frac{1}{4}$ վեդրօ կաթ, իսկ յետոյ աստիճանաբար շատացնել: Զպէտք է մոռանալ, որ հորթի մարմնի աստիճանաբար զարգացումը և առողջութիւնը յաջող ընթացք կարող է ունենալ այն ժամանակ միայն, երբ կերի փոփոխութիւնը աստիճանաբար և մեծ զգուշութեամբ է տեղի ունենում: Մի քանի շաբաթներ անցնելուց յետոյ երես չքաշած կաթի քանակութիւնը պէտք է սակաւ առ սակաւ պահառի և ընդհակառակը, երես քաշածինը աստիճանաբար աւելանայ: Նոյն կերպ պէտք է վարուել նաև յետոյ ուրիշ կեր գործածելիս: Ընդհանրապէս կաթով կերակրելուց (16 շաբաթից) յետոյ, պէտք է աշխատել, որ նոր տեսակի կերը հարուստ լինի սպիտակուցով և ճարպով, որովհետև հորթի կազմուածքը այդ ժամանակներում խիստ արագ է աճում, իսկ միս և ոսկոր կազմող նիւթը կերի սպիտակուցն է, և ճարպը կենդանու համար այնպիսի սննդարար նիւթերիցն է, ինչպիսին են միւս մնացած ոչ բորակային նիւթերը, և դեռ $2\frac{1}{2}$ անգամ զօրեղ: Թէպէտ հորթին կոշտ կերի՝ խոտի և այլ նիւթերի, պէտք է սովորեցնել ծնելուց 10—12 շաբաթ յետոյ, բայց դեռ մի ամսական հատակում շատերը խորհուրդ են տալիս փորձել դործ ածելու այդպիսի կեր, որովհետև այդ հատակից ի վեր հորթի ստամոքսը սկսում է քիչ քիչ զարգանալ և նորա մէջ որոճալու գրգիռ և ախորժակ երևան գալ: Միջակ հատակ ունեցող հորթերի համար պէտք է աչքի առաջ ունենալ կերի հետեւալ աղիւսակը.

Երես չփառած.

Առաջին շաբաթում պէտք է տալ

անպատճառ մօր կաթից ¹⁾

23 կրուժկա

Երկրորդ « » 32 « »

Երրորդ « » 34 « »

Չորրորդ « » 37 « »

Հինգերորդ « » 40 « »

Վեցերորդ « » 42 ¹/₂ « »Սրանից յետոյ պէտք է դործ
ածել նաևԵրես փառած կաթ ²⁾.

Եօթներորդ « » 40 « » 10 կրուժկա

Ութերորդ « » 34 « » 18 « »

Իններորդ « » 25 « » 28 « »

Տասներորդ « » 16 « » 40 « »

Տասնամէկերորդ « » 7 « » 48 « »

Տասնեկուերորդ « » » « » 55 « »

Տասնեքերորդ « » » « » 43 « »

Տասնչորսերորդ « » » « » 30 « »

Տասնհինգերորդ « » » « » 15 « »

Այսպիսով ուրեմն 16 շաբաթուայ ընթացքում հորթի համար իբրև սնունդ կարող է ծախսուել մօտաւորապէս 33 վեդրօ երես չքաշած և 28 վեդրօ քաշած կաթ:

Վեց շաբաթական հորթին երես քաշած կաթի տեղ կարելի է տալ 10—12 կրուժկա թան, միայն հետեւեալ իւրաքանչիւր շաբաթուայ համար պէտք է տամնական կրուժկա աւելացնել: Երբ հորթը որոշ հասակի է հասնում, բացի կաթից պէտք է տալ նաև իբրև կեր այս կամ այն յարմարաւոր նիւթը: Ութերորդ շաբաթից սկսած օգտակար է տալ նաև լրացուցիչ կեր. այսպէս, օրինակ, կաթի հետ քիչ տաք ջուր խառնել և ապա դորա վերայ աւելացնել քիչ քանակութեամբ ոչ շատ մանրած հատիկներ, ալիւրի, վուշի թեփի, դարու, վարսակի, հաճարի և կամ վուշի սերմերից պատրաստած ալիւր, մանրած հաց, որով կստացուի մի տեսակ լափ (поѣдо): Այս ժամանակուանից սկսած կարելի է դործ ածել նաև քիչ քանակութեամբ չոր և լաւ

1. 20 կրուժկան մի վեդրօ է, մի վեդրօ կարբ 31 գրամնայ է:

2. Իսկապէս երես չփառած կաթի այս աւսիման մեծ ֆանակութեամբ ծախսելը քոյաւսերի է այն տեղերի համար, որտեղ կաթի վեդրօն 50 կոպէկից քանգ չէ. քանգ եղած տեղերում պէ՛տք է երես չփառած կաթի ֆանակը պակասեցնել եւ աւելացնել երես փառածից:

խոտ: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ երես չքաշած կաթի աստիճանաբար պակասելովը, աւելանում է երես քաշած կաթի և մի այլ յարմարաւոր կերի, օրինակ, ալիւրի քանակութիւնը: Տասներորդ շաբաթից սկսած կարելի է աւելացնել նաև շիճուկ, նախ 4 կրուժկա օրական և ապա մինչև 13-րդ շաբաթում հասցնել 6 կրուժկի: Շիճուկը կարելի է գործածել մինչև 20-րդ շաբաթը, միայն շաբաթական պէտք է պակասեցնել մէկ մէկ կրուժկա, այնպէս որ 15 և 16 շաբաթներում միայն մի անգամ տալ և 18, 19-րդ շաբաթներում դարձեալ մի անգամ, և վերջ: Տասներեք շաբաթական հորթին պէտք է շարունակել տալ երես քաշած կաթ. միայն այս ժամանակից սկսում է պակասել նաև երես քաշած կաթի քանակը, այնպէս որ 16-րդ շաբաթուայ մէջ պէտք է ընդլորովին դադարեցնել կաթի գործածութիւնը և փոխարէնը օրական մի անգամ աւելացնել մէկ գրգռանքայ չոր, մանրած, փշրած վարսակ: Քսաներորդ շաբաթից, այսինքն հինգ ամսից յետոյ հորթին ամենայն օր պէտք է տալ մինչև 12 գրուանքայ լաւ չոր խոտ և 4 գրուանքայ ալիւրից ու 2 գրուանքայ թեփից լաի, և նորանից յետոյ շարունակել կերաւորելը այնպէս, ինչպէս սովորաբար կերակրում են մեծ եղջիւրաւոր անասուններին: Շատ աեղերում 4—5 ամսական հորթին սովորեցնում են ուտել բացի ամենալաւ տեսակ չոր խոտից և թխած հացից, նաև ոչ շատ մանրած վարսակից, հաճարի թեփից, վուշի սերմերի ալիւրից կաղմած մի կեր, որն վերայ երբեմն աւելացնում են նաև բաղուկ (ճակնդեղ) կամ մի այլ բանջար: Հորթերին սովորեցնում են ուտել նաև ինչպէս վարսակի փշրանք (дробина), նոյնպէս և դարու, հաճարի, եղիպտացորենի, վուշի սերմեր, շաղգամ (рѣпа), կոպտոն: Եթէ կարենոր է համարւում չորս կամ հինգ ամսական հորթին արածելու ուղարկել, պէտք է նոցա յաճախ տալ նաև ոչ շատ մանրած վարսակից, ալիւրի և վուշի թեփից պատրաստած մի կեր՝ վերան նախօրօք աւելացնելով քիչ աղ:

Հորթերին երբէք չպէտք է ուտացնել վուշի կոպտոն մինչև որ նորա չդառնան 16 շաբաթական. այդ հասակից սկսած պէտք է ամէն մի հորթին նախ օրական 1/2 գրվ. և ապա աստիճանաբար շատացնելով մինչև մի տարեկան դառնալը հասցնել այդ չափը 5 գրուանքի:

Իբրեւ սնունդ ալիւրը և հատիկներից պատրաստած կերը պակաս նշանակութիւն ունին՝ մի քանիսը թանկութեան պատճառով, ինչպէս օրինակ, ցորենը, իսկ միւսները սակաւ օգտակարութեան պատճառով, որովհետև կարող են մարսողութիւնը խանգարել, արեան վնասակար թանձրութիւն և այստեղից էլ

ոտներն անդամալուծութիւն յառաջացնել: Վուշի սերմերը բացի նրանից որ երինջին հեշտ եղանակով և չնչին ծաւալով բաւականաչափ սննդարար նիւթեր են մատակարարում, մի կարեւոր նշանակութիւն ևս ունին. նոքա լրացնում են երինջի կերի միջի ճարպի պակասութիւնը: Այդ պակասութիւնը կերի մէջ յառաջացաւ նրանից, որ երես չքաշած կաթի տեղ սկսեցինք գործածել քաշածը: Կերի մէջ ճարպի պակասութեան առաջը կոպտոն գործածելով չի կարելի առնել, որովհետեւ այդ վերջինը չի նպաստում կենդանու մարմնի աստիճանաբար զարգացմանը: Վուշի աղանձած սերմերը թեթեւ լուծի ժամանակ շատ լաւ միջոց են մատաղ կենդանու ստամոքսի գործունէութիւնը կանոնաւորելու:

Փորձերը ցոյց են տուել, որ մի քանի տեսակ հատիկներից, ինչպէս, օրինակ, վարսակից, գարուց և հաճարից կաղմած խառն կերը աւելի լաւ ներգործութիւն է ունենում հորթի մարմնի զարգացման վերայ, քան մի տեսակից կաղմածը: Եթէ անասնատէրն ունի բաւական չափով սիսեռ, ոսպ և այլ նոյնանման նիւթեր, պէտք է գործածել, միայն ամէն անգամ քիչ քանակութեամբ. աւելի նպատակաւարմար և օգտակար կլինի գործածել նոցա մանրած տեսակը լաւ խոտից պատրաստած թէյի հետ, իսկ այս վերջինս պատրաստում են հետեւեալ կերպով: Վեր են առնում լաւ չոր խոտ, վերան լցնում են եռացրած ջուր և թողնում 5—6 ժամ. այդպիսով ստացւում է խոտի թէյ: Այս թէյից մեծ քանակութեամբ չի կարելի գործածել, ամենաշատը օրական 6—8 կվարտ. հակառակ դէպքում կենդանին կսկսէ թուլանալ և նորա որովայնը կախ կընկնի:

Հորթերին չոր խոտ կարելի է տալ նոյն իսկ նոցա կեանքի այն շրջանում, երբ դեռ կերակրւում են միմիայն երես չքաշած կաթով, որովհետեւ դէպ այդպիսի կերն ունեցած գրգիւրը նոցա մէջ շատ վաղ է երևան գալիս. միայն այդ խոտը յատկութեամբ պէտք է լինի ամենալաւը, փափուկը և անուշահոտը և չպէտք է բակլայանման բոյսերից (бобовое сечение) ստացուած լինի, որովհետեւ դոքա դժուարութեամբ են մարսւում: Այլ կերպ պէտք է վարուել կանաչ կերի հետ, որ քանակութեամբ շատ քիչ պէտք է լինի. օրինակ՝ մանրած կարմիր առուոյտը շատ օգտակար է, որովհետեւ վերջինս հետ կերի մէջ մտնում է մեծ քանակութեամբ կեր, որ շատ կարեւոր է ֆիզիքապէս աճող կենդանու համար: Հէնց այս նպատակով խորհուրդ են տալիս հորթերին տալ կերի վերայ ցանած կաւիճի փոշի և կամ ուղղակի կտորներով դնել մսուրքի մէջը. հակառակ դէպքում մատաղ ստամոքսում

կրի պահասութեան և մեծ քանակութեամբ զանազան թթուներ յառաջանալու պատճառով հորթերի ոսկրները պահասաւոր կլինեն, հեշտութեամբ կկտարտուեն, և զանազան հիւանդութիւններ կյառաջանան: Ախորժակը բաց անելու և կերից զգալի օգուտներ ստանալու համար օգտակար է դործ ածել աղ, ամէն մի հորթին օրական մի մի մսխալ: Այս վերոյիշեալ բոլոր խորհուրդները պէտք է դործադրել այն ժամանակ միայն, երբ հորթը ծնելուց յետոյ մօր մօտ ախոռում մնում է միայն մի ժամ չորանալու նպատակով: հակառակ դէպքում պէտք է փոփոխութիւններ մտցնել:

Երբեմն հորթերի կաշուի վերայ կոշտ մազեր են դուրս գալիս. այդ նշան է, որ նոցա կերն անբաւարար է: Երբէք կերի պահասութեան պատճառով չպէտք է կենդանու մարմնի զարգացմանը արդելք դառնալ, որովհետեւ այդ ժամանակ կենդանու հասակը խիստ մեծ քայլերով է առաջ դնում և հակառակ վարուելով այդ աճեցմանը, կենդանին կսկսէ նուազել, ցեղը կայլասեռուի: Ընդհակառակն, երբ շօշափելիս կաշին սատաիկ կակուղ լինի, նստատեղի՝ բլրակներում ճարպային թմբիկներ երևան, այդ նշան է, որ հորթերը չափազանց առատ են կերակրւում, որը, ի հարկէ, վնասակար է նոցա ապագայում տալիք կաթի առատութեան համար:

Հորթեր կերակրելիս ամենից աւելի կարեւոր է ուշք դարձնել մաքրութեան վերայ, որովհետեւ գուցէ շատ հեշտութեամբ փորլուծութիւն առաջ կգայ, սր խիստ վտանգաւոր կարող է լինել և մինչև անգամ պատճառ դառնալ վարակիչ, տուրափոխիկ հիւանդութեան: Հորթերին խմացնելուց յետոյ, մնացած կաթն այլ ևս չպէտք է դործ ածել միւս անգամ. ամէն անգամ կաթնամանը պէտք է լուանալ տաքացրած ջրով: Եթէ հորթը ստամոքսի խանգարմունք ունի, պէտք է տալ լաւ եփած, բայց քիչ սառած կաթ: Եթէ այդ չօգնէ, պէտք է կաթի վերայ աւելացնել խորոված և սղկած, փշրած հաւի ձու, և կամ, ինչպէս վերեն էլ ասացինք, փոքր ինչ բոված վուշի սերմեր տալ:

Ամենայն օր հարկաւոր է հորթերի տակ ածել նոր և թարմ փռուածք, որպէս զի նոքա թաց կամ խոնավ աղբի վերայ չմընան: Սկզբներում, մինչև երեք ամիս, հորթերին չպէտք է միասին պահել, անհրաժեշտ է ամէն մէկին առանձին առանձին տեղաւորել: հակառակ դէպքում նոքա կսկսեն իրար լիղել և կուլ կտան իրար մազեր, որոնք ստամոքսում խճճուելով և կոշտեր կազմելով, արդելք կդառնան մարսողութեանը. երբ ամիս անցնելուց յետոյ միայն կարելի է խնամել միասին:

Հողանդացիները առաջին երկու երեք ամիսները, ինչ եղանակ ուղղում է լինի, հորթերին դուրս չեն թողնում, այդքան ժամանակ անցնելուց յետոյ միայն դուրս են բերում և փափում ցանկապատ և առաջուց հնձած մի տեղ, որտեղ և կերակրում են: Հինդ ամսից յետոյ թէ ցերեկը և թէ գիշերը (ի հարկէ ամառը) հորթերին պահում են այդ ցանկապատ տեղերում: Արօտատեղերում արածելու թողնում են մի տարուց յետոյ միայն, բայց հօտի մէջ երկու տարուց ոչ աւելի վաղ. մինչև երկու տարեկան դառնալը նոցա երկնջը երբէք ցուլի երես չի տեսնում:

Հորթերի կաշին պէտք է մաքրել համարեա ամենայն օր ծղօտէ լախտերով և կամ փափուկ չոր խոտի վինջով, որով նոցա շնչառութիւնը կլաւանայ, դէմքը կզուարթանայ, կենդանին առողջ կլինի, ախորժակը կբացուի, առաւմանաբար իւր հասակը կառնէ, և կաշուի վերայից նոցա անհանգստացնող բոռի որդերը կոշնչանան: Անհրաժեշտ է նաև սկզբներում դնել շաքարթ մի անգամ լողացնել հորթերին գոլ ջրով: Ամառուր աղբով ծածկուած հորթերը աւելի դժուարութեամբ են աճում և ֆիզիքապէս զարգանում: Շատ անգամ հորթերի և այլ ընտանի անասունների կաշուի վերայ մենք տեսնում ենք ուռուցքներ, գնտիկներ (бугорки). դոցա պատճառը բոռն է, որ իւր ձուերը դնում է կենդանու կաշուի մէջ, որտեղ նոքա թրթուրներ են դառնում և ուժաթափ անում կենդանուն: Սոցանից աղատուելու համար պէտք է այն անցքերում, ուր թրթուրն է գտնւում, լցնել մի կաթիլ բւեկին (скипидаръ) և կամ կաշին թեթեւ կերպով կտրել ու այնտեղից մատներով դուրս մղել կենդանուն:

Հորթերից ապագայում ազնիւ ցեղի անասուններ ստանալու համար աչքի առաջ պէտք է ունենալ հետևեալ պայմանները.

1) Ռուսաստանում, շատ անասնատէրեր նկատել են, որ սովորաբար աշնան ծնած հորթերից աւելի շատ կաթնոտ կովեր են ստացւում:

2) Առաջին ծնի և մասամբ էլ երկրորդ ծնի հորթերից աւելի թոյլ և ոչ այնքան ազնիւ տեսակի կովեր կստացուեն, քան 3-րդ, 4-րդ կամ 5-րդ ծներից:

3) Ամենակարևոր հարցերից մէկն էլ այն է, թէ արդեօք ո՞ր հորթը պէտք է թողնել ապագայում ազնիւ և ընտիր ցեղի կով ստանալու համար: Այսպիսի դէպքում պէտք է ուշք դարձնել, թէ արդեօք նորա մայրը և տատը ո՞րքան կաթնոտ են եղել, թէ արդեօք ո՞րքան ընտիր ցեղից է եղել նորա

հայրը, այսինքն վերջինս արդեօք կաթնոտ կովերից է յառաջացած, և այլն: Կովերի կաթնոտութեան մասին խօսելիս բաւական չէ միայն ուշք դարձնել նորա տուած կաթի քանակութեան վերայ, այլ առաւելապէս այն բանի վերայ, թէ ի՞նչ քանակութեամբ և ի՞նչ յատկութիւն ունեցող կերից է ստացուած կաթի այս կամ այն քանակութիւնը: Հորթի ծագման մասին տեղեկութիւններ հաւաքելիս օգտակար է ուշք դարձնել նոցա զիմաց հունութեան, առկունութեան, ծնողների ունեցած պակասութիւնների, ախտերի վերայ՝ իբրև առանձնայատկութիւնների, որոնք որոշ չափով կարող են ժառանգաբար անցնել մէկից միւսին:

4) Կարևոր է ուշք դարձնել նաև հորթի մարմնի ձևի վերայ: Թէպէտ գոյուար է պահանջել, որ հորթը նոյնպէս իւր հասակի համեմատ խիստ խոր կուրծք և լայն մէջք ունենայ, ինչպէս երկու տարեկան լաւ երինջը, բայց աւելի լաւ պէտք է համարել այն հորթերը, որոնք իւրեանց հասակակիցների հետ համեմատած այդ վերոյիշեալ և այլ ուրիշ բաների վերաբերմամբ որոշ չափով աչքի են ընկնում: 3—4 ամսական հորթի կուրծքի խորութիւնը բաւարար պէտք է համարել, եթէ ընի առջևի մասի (անմիջապէս առաջին դոյզ ոտների յետևի կողմը) շրջապատը իւր երկարութիւնից՝ հաշուած թիակ ոսկրի և ուսի յօդից մինչև նստատեղի դուրս ընկած ոսկրը՝ բլրակը (сб-
= 7 далишний бугоръ), մի վերջոյ աւելի լինի: Աւելի ուշք պէտք է դարձնել, որ կթի համար պահուած հորթը ունենայ բարակ կմախք և բարակ ու ազատ ձգուող կաշի՝ ծածկուած բարակ, փալուէն մաղերով և միջակ երկարութեամբ դուռն:

5) Ամենակարևոր պայմաններից մէկն էլ այն է, որ սերունդ յառաջացնելու համար պահուած հորթը անպայման առողջ լինի և լաւ ախորժակ ունենայ: Մատաղ կենդանին պէտք է բաւականաչափ շարժուն վիճակի մէջ գտնուի, որպէս զի, երբ կենդանին հասնի իւր հասունութեան, ունենայ բաւականաչափ առողջութիւն, արեան զօրեղ շրջանառութիւն և զիմաց հուն ջղեր: Այս և այլ ուրիշ շատ սոյնանման պայմաններ անհրաժեշտ են կթի կովի համար, որպէս զի առանց առողջութիւնը խանգարուելու, առանց հիւանդանալու և առանց կորցնելու կանոնաւոր յղանալու և առողջ սերունդ յառաջացնելու ընդունակութիւնը՝ աճեցնէ ու շատացնէ իւր տուած կաթի քանակը ամենաբարձր աստիճանի: Այսպիսի պայմաններում շատ օգտակար է կաթի համար պահուող մատաղ անասունների արօտներում արածելը՝ բայց թէ որ հասակից պէտք է թող-

ներ, այդ պայման էլ որոշ չէ: Ոմանք ասում են, որ այդ պէտք է տեղի ունենայ նոցա կեանքի հէնց առաջին դարնանք. սի քանիսն էլ խորհուրդ են տալիս թողնել երկրորդ դարնանք, իսկ առաջին դարնան համար ակոռներն մօտ մի ցանկապատ շինել, ու այնտեղ թողնել հորթերին աղատ շարժուելու: Այս երկրորդ տեսակ համոզմունք ունեցողները աչքի առաջ ունեն այն հանգամանքը, որ չափազանց փոքր հորթերին արօտներում բաց թողնելիս՝ նոքա ստամոքսի խանգարմունք կստանան, որի պատճառաւ և շատ թոյլ կերպով կաճեն, ու կմեծանան: Իսկապէս այս կերպ վնասներ յառաջանալու պատճառն այն է, որ չոր կերից կանաչի անցնելիս որոշ աստիճանաւորութիւն չի պահուում:

Սկզբներում հորթերին պէտք է արածեցնել օրական միայն մի քանի ժամ, և սովորական կերը զեռ շարունակել տալ ակոռում: Զրեւն ևս սկզբներում պէտք է տեղի ունենայ ակոռում: Արածելն խկապէս կարող է վնասակար լինել ուշ, ապրիլ ամսի մէջ ծնած հորթերի համար: Այդպիսիներին մինչև ամառուայ երկրորդ կէսը լաւ կլինի պահել ակոռում, միայն ամէն անգամ կարելի է քիչ քանակութեամբ կանաչ կեր տալ:

Հորթերին կապելու մասին խօսք անգամ չէ կարող լինել, նոքա պէտք է աղատ լինեն:

Ինչ վերաբերում է իրեն աշխատաւոր կամ մսացու պահող հորթերին, այսքանը պէտք է ասել, որ եթէ տնտեսական պայմանները ներում են, առաջիններին հարկաւոր է կերակրել աւելի առատ և աւելի երկար ժամանակ երես չքաշած կաթով, քան կթի համար պատրաստուող հորթերին: Մսացու համարող հորթերին պէտք է կերակրել երկար ժամանակ նոյնպէս երես չքաշած կաթով և ուրիշ լաւ նիւթերով:

Գ. Գ.

